

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ШЕХОВЦОВ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 349.6 (477)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ТА РОЗВИТКУ ФАУНІСТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право;
природоресурсне право»

АВТОРЕФЕРАТ
на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків-2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор **Гетьман Анатолій Павлович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, ректор, академік НАПрН України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Носік Володимир Васильович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри земельного та аграрного права Інституту права, член-кореспондент НАПрН України;

– доктор юридичних наук, професор **Єрмоленко Володимир Михайлович**, Національний університет біоресурсів і природокористування України, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука, член-кореспондент НАПрН України;

– доктор юридичних наук, доцент **Харитонова Тетяна Євгенівна**, Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права.

Захист відбудеться 12 квітня 2021 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84 А.

Автореферат розіслано 11 березня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. Р. Дашковська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Необхідність врегулювання відносин спочатку щодо використання, а потім і з відтворення й охорони тваринного світу існувала на всіх етапах еволюціонування людської цивілізації. Суспільство шляхом тривалих спостережень за природою продукувало норми морально-ціннісного характеру, які могли б відповідати інтересам симбіозу людини й тварини. Протягом багатьох століть використання об'єктів тваринного світу врегулювалося нормами звичаєвого права, сьогодні ж вони набули формалізації в національному фауністичному законодавстві, принципи якого викристалізувалися під впливом соціально-економічних, політичних, природно-кліматичних та інших глобалізаційних чинників, що супроводжували розвиток суспільства, держави й законодавства.

Сучасна ідеологія ставлення людини до тваринного світу зумовлюється, з одного боку, складним та імпліцитним, а з іншого – амбівалентним характером: пропагується парадигма гуманізації стандартів поведінки із тваринами й актуалізується етичне ставлення до них, у той же час домінуючими все ж таки залишаються тенденції до надмірної економічної експлуатації не лише диких тварин і продуктів їх життєдіяльності, а й земельних, лісових, водних та інших природних ресурсів, від кількісно-якісного стану яких залежить добробут й органічне існування тваринного світу. Усе це має місце як у процесі промислового, харчового та іншого виробництва, так і при використанні для власних потреб. Незважаючи на це, останнім часом стає помітним превалювання тенденцій до сприйняття об'єктів фауни не лише як сировинних додатків, посилення гуманістичних позицій. Більш того, це набуває ознак незмінності й цілеспрямованості, що, звісна річ, мусить знайти відображення в новітніх законодавчих актах, де варто закріпити сучасні підходи ставлення до тварин, які відповідають європейській та світовій ідеології. Цьому, перш за все, має сприяти перегляд парадигми і методології формування фауністичного законодавства, які, на жаль, залишаються сталими протягом багатьох десятиліть, незважаючи на зміни, які відбуваються у свідомості суспільства, зокрема, й у ставленні до тварин.

Вирішальну роль у подоланні антагонізму між споживачькими інтересами суспільства й інтегральною потребою збереження довкілля мають, на наше переконання, відіграти правові заходи й інструменти. Фауністичне законодавство становить особливу систему нормативно-правових актів, розроблених і прийнятих задля досягнення раціонального використання, відтворення й охорони тваринного світу. Держава, визначаючи напрямки екологічної політики, обирає вектор розвитку національного екологічного законодавства, визначає основні принципи його

еволюціонування. Так, Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» декларує, що завданням забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу є збереження й відновлення чисельності видів природної фауни, у тому числі мігруючих видів тварин, середовищ їх існування, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного світу. У цьому ж акті зазначається, що, займаючи менше 6 відсотків площі Європи, Україна володіє близько 35 відсотками її біологічного різноманіття. Як відомо, біосфера нашої країни нараховує більше 70 тисяч видів флори і фауни, зокрема, флори – понад 27 тисяч видів, фауни – понад 45 тисяч видів. Щоправда, протягом останніх років спостерігається тенденція до зростання кількості видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України. Незважаючи на це, тваринний світ як окремий об'єкт у названому документі фактично не розглядається і не згадується серед показників, що характеризують успішність екологічної політики.

В іншому документі, а саме Концепції Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2004 р. № 675-р, де схематично закріплені окремі напрямки в цій сфері, також не акцентовано на нагальності вирішення проблем, пов'язаних із необхідністю забезпечення раціонального використання, відтворення й охорони тваринного світу, що, в свою чергу, свідчить про невиважену державну політику.

Сьогодні фауністичне законодавство, на жаль, не відображає всіх тенденцій розвитку фактичних відносин у сфері використання й охорони об'єктів фауни, політико-правових реалій, а також фрагментарно враховує принцип сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу, який сформувався як домінуюча парадигма сучасності. Таким чином, виникає практична необхідність доктринального осмислення чинників, які не тільки пронизують внутрішню сутність і відображають ідею фауністичного законодавства, а й також є юридичним фундаментом для правового регулювання фауністичних правовідносин.

Науково-теоретичну основу дослідження склали праці українських й іноземних вчених, присвячені загальним засадам регулювання відносин, що виникають в екологічній сфері, а саме: В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, В. Л. Бредіхіної, Ю. О. Вовка, А. П. Гетьмана, В. М. Єрмоленка, В. А. Зуєва, І. І. Каракаша, Р. С. Кіріна, Н. Р. Кобецької, В. В. Костицького, С. М. Кравченко, М. В. Краснової, Н. Р. Малишевої, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, І. М. Перчеклій, В. К. Попова, С. В. Разметаєва, А. К. Соколової, Т. Є. Харитонової, В. С. Шахова, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги, О. М. Шуміла та інших.

Теоретичне підґрунтя склали праці таких учених, як: Г. І. Балюк, Н. В. Березіна, М. П. Волик, І. А. Городецька, Л. Р. Данилюк, Н. І. Зубченко,

В. І. Книш, Г. Л. Крушельницька, Г. М. Левіна, Л. В. Лейба, Д. М. Луц, С. І. Марченко, Л. Д. Нечипорук, В. В. Овдієнко, Г. К. Паламарчук, Ю. С. Петлюк, П. В. Тихий, М. В. Троцька, О. А. Устименко, М. К. Черкашина та ін. Завдяки наробкам згаданих науковців вивчено засади фауністичного права й законодавства.

Проте детермінування основоположних засад фауністичного права та його концептуалізація в системі національного права неможливі без дослідження вихідних і стрижневих питань загальної теорії держави і права, філософії права. З огляду на це при написанні роботи стали в нагоді творчі здобутки таких правознавців, як: С. С. Алексєєв, С. І. Максимов, В. С. Нерсєсянц, П. І. Новгородцев, О. В. Петришин, П. М. Рабінович та ін.

Посилення юридичного аргументування імплементації ціннісно-орієнтаційних постулатів щодо гуманного поводження із тваринами, у тому числі дикими, відбувалося на засадах міждисциплінарного наукового дослідження, відтак концептуалізації ідейно-духовних підходів до суспільної цінності тварин, обґрунтування правового забезпечення яких висвітлюється у цій роботі, сприяли праці таких вітчизняних і західних екофілософів, ідеологів й фахівців у сфері біоетики, як: В. Борейко, Р. Гарнер, О. Леопольд, Р. Познер, Т. Ріган, П. Сінгер, К. Стоун тощо.

Водночас ряд істотних наукових, методологічних, системних питань залишається й досі невирішеними, або ж набуває нової актуалізації, зважаючи на різноманітні фактори, що впливають на розвиток фауністичних правовідносин. Це підтверджує значущість даного дослідження, адже в ньому приділено увагу як встановленню й аналізу обставин, що впливають на такі правовідносини, практичним складникам їх прояву й формалізації у теоретичних ученнях і нормах права, так і пропозиціям з удосконалення норм фауністичного й екологічного законодавства, перегляду або ж посиленню існуючих наукових позицій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до цільових комплексних програм кафедри екологічного права Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого «Проблеми вдосконалення правового регулювання користування природними ресурсами та комплексами України» (державна реєстрація № 0116U006161) і «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичній розробці стратегічних напрямків формування й розвитку фауністичного права і законодавства в контексті інтернаціоналізації та глобалізації суспільних екологічних правовідносин, а також переорієнтації політико-правової й ідеологічної реальності задля збалансування публічно-приватних інтересів соціуму й держави.

Для досягнення означеної мети в роботі було поставлено й вирішено такі завдання:

- дослідити історичні аспекти формування фауністичних правовідносин і встановити передумови їх зародження й розвитку;
- розкрити особливості термінологічної системи фауністичного права і законодавства, а також розмежувати фундаментальні категоріально-понятійні складники, притаманні досліджуваній підгалузі права («тварини», «дикі тварини», «дика фауна», «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу», «користування», «використання» тощо);
- визначити геополітичні фактори й параметри, що зумовлюють законодавчий процес у сфері фауністичних правовідносин;
- встановити міжнародно-правові принципи формування й подальшого еволюціонування фауністичного законодавства й можливості їх інтегрування до фауністичного законодавства України;
- охарактеризувати значення процесів інтернаціоналізації й обраного Україною європейського вектора розвитку при формуванні норм фауністичного законодавства;
- з'ясувати суб'єктний склад фауністичних правовідносин, суб'єктивні права й юридичні обов'язки їх учасників й особливості реалізації ними своїх правомочностей;
- детермінувати категорію «право власності Українського народу» відносно категорії «тваринний світ»;
- встановити можливості збалансування публічно-приватних інтересів у процесі регламентації фауністичних правовідносин;
- ідентифікувати особливості теоретичних і практичних аспектів права загального й спеціального використання об'єктів тваринного світу;
- окреслити ключові аспекти й напрями охорони тваринного світу, а також встановити основні тенденції діяльності судових органів у цій сфері;
- виокремити й охарактеризувати основні функції, притаманні управлінню у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу;
- встановити специфіку й запропонувати дефініцію механізму забезпечення ефективності фауністичного законодавства;
- з'ясувати місце фауністичного права у правовій системі України й сформулювати його основоположні засади;
- визначити змістовно-структурні особливості чинної системи фауністичного законодавства України, виявити проблеми його систематизації й запропонувати шляхи їх вирішення;
- розробити і сформулювати рекомендації щодо формування й подальшого розвитку фауністичного законодавства України.

Об'єктом дослідження є гносеологічні процеси формування й розвитку фауністичного законодавства України, їх місце в механізмі правового регулювання екологічних правовідносин у цілому й

фауністичних зокрема.

Предметом дослідження є фауністичне право і законодавство України, а також перспективи його формування й вдосконалення.

Методи дослідження. Досягненню поставленої мети сприяло застосування системи загальнофілософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що становлять його методологічну основу. Дисертаційне дослідження проведене з використанням системно-структурного, історико-правового, діалектичного, формально-логічного, порівняльно-правового, формально-юридичного методів, методу прогнозування й моделювання, системного аналізу та інших методів наукового пізнання.

Використання *системно-структурного* методу дало змогу визначити мету й завдання дослідження (Вступ), структуру фауністичних правовідносин (розділ 2), з'ясувати місце фауністичного права у структурі екологічного (підрозділ 4.1). *Історико-правовий* метод дозволив з'ясувати закономірності становлення правового регулювання фауністичних правовідносин (підрозділ 1.1), а також виявити тенденції та перспективи кодифікації фауністичного й екологічного законодавства (підрозділ 4.2), а *діалектичний* – дослідити прогресивні процеси у фауністичному законодавстві, зрозуміти закони їх розвитку (підрозділи 1.3, 1.4), сформулювати ключові поняття (підрозділи 1.2, 1.4, 2.1, 2.3, 2.4, 3.2, 4.1) і розробити концепцію реформування фауністичного законодавства (підрозділ 4.2). *Формально-логічний* метод забезпечив повноту огляду теоретико-методологічних засад формування й розвитку фауністичного законодавства, допоміг уніфікувати термінологію й навести визначення таких правових конструкцій, як «тваринний світ», «об'єкт тваринного світу», «використання», «користування», «охорона» тваринного світу тощо (підрозділи 1.2, 1.4, 2.3, 2.4, 3.3). *Порівняльно-правовий* метод став у нагоді при співставленні способів правового регулювання фауністичних правовідносин, що притаманні окремим правовим системам різних держав, аналізі застосування рішень ЄСПЛ у національному правовому порядку (підрозділи 1.3, 1.4), а *формально-юридичний* – при поясненні й розкритті змісту нормативно-правових актів національного законодавства України, міжнародних норм, аналізі судової практики й виробленні на основі цього конструктивних рішень щодо вдосконалення чинного екологічного законодавства, розробці й удосконаленні відповідних дефініцій (розділи 1–4). Метод *прогнозування й моделювання* надав можливість запропонувати модель оновленого фауністичного законодавства (Фауністичного кодексу України) через модернізацію його окремих норм і приписів з інтеграцією його положень до Кодексу законів України про довкілля (розділи 2, 4); провести необхідні класифікації: тварин (підрозділ 1.2), геополітичних чинників як факторів, що зумовлюють законодавчий процес у сфері

фауністичних правовідносин (підрозділ 1.4), функцій екологічного права (підрозділ 3.2); запропонувати систему принципів як фауністичного права, так і нормування граничного вилучення об'єктів тваринного світу із природного середовища тощо (підрозділи 2.3, 4.1). Метод *системного аналізу* використано для дослідження теоретичних і методологічних засад правового регулювання фауністичних правовідносин (розділ 1, підрозділи 2.2, 2.3, 2.4, 3.1), а *статистичний* – при дослідженні впливу окремих інструментів еколого-економічного регулювання на ефективність фауністичного законодавства (підрозділ 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця робота є першим в українському науковому полі комплексним дослідженням теоретико-методологічних засад формування й розвитку фауністичного законодавства, в якому запропоновано концептуальні рішення щодо його систематизації й удосконалення з урахуванням міжнародно-правових підходів до його формування й практики їх впровадження.

Наукова новизна одержаних результатів віднайшла свою конкретизацію в таких основних положеннях і висновках, що виносяться на захист:

уперше:

- обґрунтовано, що 1) тваринний світ доцільно розуміти в якості комплексної дефініції, яку використовують для позначення всіх видів диких тварин, і які в скупності утворюють об'єкт правової охорони навколишнього природного середовища – природний об'єкт; 2) елементи тваринного світу (частини природного об'єкту), прийнятні для використання людиною, набувають якостей специфічного (родового) об'єкту, який доцільно позначати природним ресурсом;

- запропоновано термінологічне розмежування категорій «тваринний світ» і «об'єкт тваринного світу»: «тваринний світ» – невід'ємна органічна складноструктурована підсистема навколишнього природного середовища, що відокремлюється в організації природного (нематеріального) світу і розвивається за загальними законами розвитку природи; «об'єкт тваринного світу» – являє собою конкретний елемент довкілля у вигляді організму тваринного походження, з приводу якого можуть виникати, змінюватися чи припинятися екологічні правовідносини;

- аргументовано, що просторова модифікація дикої фауни через її переміщення із стану природної волі в умови неволі або напіввільні умови не повинна змінювати її правового режиму як об'єкта екологічного права, а лише може бути розглянута як підстава для звуження предметної сфери його застосування при виникненні відносин з використання, відтворення й охорони тваринного світу;

- при визначенні меж екстраполяції та критеріїв відмежування

об'єктів екологічного права та законодавства від сфери дії інших галузей, надано пропозицію брати за основу внутрішню біологічну природу об'єктів тваринного світу й можливість їх самостійного існування і функціонування в межах дикої, відмовившись при цьому від критеріїв умов перебування;

- розроблено класифікацію геополітичних чинників як факторів, що зумовлюють законодавчий процес у сфері фауністичних правовідносин;

- встановлено два аспекти, взаємовплив яких детермінує розробку і подальше впровадження заходів розвитку фауністичного законодавства: зовнішній (зумовлюється домінуючими тенденціями динаміки змін глобального і регіонального (європейського) законодавства) і внутрішній (визначається зміною ціннісно-орієнтаційних парадигм громадянського суспільства);

- запропоновано шляхи збалансування публічних і приватних інтересів під час реалізації фауністичних правовідносин: 1) обмеження правочинів чи інших дій, спрямованих на передачу окремих видів диких тварин на основі науково обґрунтованих концепцій; 2) закріплення обмежень та заборон щодо прав власників на об'єкти тваринного світу, встановлення меж реалізації ними своїх прав; 3) закріплення спеціальних підстав припинення права власності на диких тварин; 4) недопущення абсолютизації реалізації громадянами права загального використання об'єктів тваринного світу, його обмеження у випадку існування загрози популяційному різноманіттю диких тварин; 5) встановлення диференційованого режиму правового використання й охорони об'єктів тваринного світу залежно від стану їх популяційного різноманіття, ступеня рідкості й уразливості тощо (наприклад, правовий механізм занесення видів диких тварин до Червоної книги України, створення й оголошення територій та об'єктів природного заповідного фонду); 6) правова регламентація порядку й умов виникнення права спеціального використання об'єктів тваринного світу (у тому числі окреслення об'єктно-суб'єктного складу), а також його здійснення й припинення;

- сформульовано визначення категорії «ліміти використання об'єктів тваринного світу», під якими пропонується розуміти систему екологічних обмежень, встановлених на певний строк, для користувачів щодо граничних обсягів вилучення тварин із середовища їх природного існування;

- сформовано систему принципів нормування граничного вилучення об'єктів тваринного світу із природного середовища;

- доведено, що охорона тваринного світу має організаційно-процедурний, фінансово-матеріальний, культурно-ідеологічний та юридичний аспекти;

- розроблено й надано визначення механізму забезпечення ефективності фауністичного законодавства й механізму правового

регулювання фауністичної сфери;

- запропоновано систему принципів фауністичного права як основоположних ідей, що відображають ціннісне уявлення про значення тваринного світу й необхідність його правового забезпечення, а також слугують підґрунтям для реалізації концепції вдосконалення фауністичного законодавства;

- обґрунтовано, що при формуванні фауністичного права потрібно передусім виходити з його системно-структурної побудови і гносеологічно-методологічної основи;

- спираючись на результати дослідження змістовної наповненості і характеру взаємозв'язків системоутворюючих елементів фауністичного права, продемонстровано, що найбільш вдалою формулою для детермінації його теоретико-правових засад слід вважати симбіоз природно-правової концепції права та теорії юридичного позитивізму на підставі інтегрованого підходу, який долає характерну для вищенаведених типів праворозуміння контраверсію;

- наведено авторський підхід до розуміння фауністичного права, аргументовано доцільність його розгляду не лише як нормативного утворення, побудованого на засадах співвідношення правотворчості й застосування права, а й як основоположної правової цінності, покликаної концептуалізувати принципи моральності й гуманності при ставленні до тварин;

- запропоновано власне бачення дворівневої моделі побудови фауністичного законодавства, складовими якої мають стати: Фауністичний кодекс України (розроблений на основі уже прийнятих кодифікованих законодавчих актів у сфері екологічних суспільних відносин) і Кодекс законів України про довкілля – друга ланка систематизації.

удосконалено:

- критерії обрання та на цій основі структуру системи факторів, що є передумовами вибору основних принципів і напрямів подальшого розвитку фауністичного законодавства;

- визначення таких понять, як «використання» і «користування», які вживаються у фауністичному законодавстві;

- підходи до розуміння спеціального користування об'єктами тваринного світу як інституту фауністичного права, що містить правові норми, які визначають організаційно-правовий механізм експлуатації диких тварин шляхом їх вилучення із природного середовища існування, переважно переслідуючи при цьому комерційну мету, з дотриманням дозвільної процедури санкціонування державою такого використання, на платній основі й у нормативно визначений спосіб;

- положення стосовного того, що закріплення на конституційному рівні права власності Українського народу на тваринний світ виступає

гарантією його збереження і захищеності, свідчить про підвищену правову опіку над тваринним світом та іншими природними ресурсами через обмеженість їх запасів і нездатність до всеосяжного відновлення й відтворення в порівнянні з матеріальними, створеними людиною, цінностями;

- визначення поняття «охорона тваринного світу» з пропозицією його трактування як цілеспрямованої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, юридичних і фізичних осіб, що спрямована на збереження, відновлення, раціональне використання тваринного світу та середовищ його існування;

- принципи побудови системи управління навколишнім природним середовищем: множинність суб'єктного складу (мультисуб'єктність, залученість широкого кола осіб, які можуть впливати на управлінські процеси); масштабність (широта діапазону управлінського впливу – від локального до глобального); різноцільовий характер (екологічний контроль над напрямками і темпами розвитку, оптимізація використання ресурсів, зведення до мінімуму негативних змін у навколишньому природному середовищі тощо); залучення до управління навколишнім природним середовищем окремих осіб і цілих груп задля прийняття комплексних рішень і вироблення підходів з утворенням балансу між їх інтересами.

- класифікацію функцій управління у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу: розподіл ресурсів фауни та фауністичне впорядкування; облік об'єктів тваринного світу; фауністичний моніторинг; прогнозування і планування; контроль; стандартизація і нормування у галузі використання, відтворення й охорони тваринного світу; дозвільна функція та функція ліцензування; функція інформування.

набули подальшого розвитку:

- наукові висновки, відповідно до яких у еколого-правовій доктрині й законодавчій практиці доцільно використовувати категорію «дика фауна», що є значно ширшою за категорію «дикі тварини», адже включає також і об'єкти правової охорони тваринного світу;

- висновки, згідно з якими процеси глобалізації та інтернаціоналізації, а також визначений Україною курс на поглиблення європейської інтеграції з метою набуття членства в ЄС, є зовнішніми чинниками, що впливають на розвиток фауністичного законодавства у напрямку розширення об'єктів відносин у сфері охорони й збереження дикої фауни: вони повинні включати застосування охоронних заходів не лише щодо диких тварин, а також до шляхів їх міграції та природних оселищ їх існування, які часто мають транскордонний характер;

- результати вивчення питань щодо існування юридичної доцільності здійснення уточнення на конституційному рівні категорії «інші природні ресурси», включивши до їх переліку категорію «тваринний світ»;

- теоретичні положення про те, що право загального використання об'єктів тваринного світу слід розглядати передусім як природне й невідчужуване від людської особистості право, що належить людині з огляду на її соціально-біологічну сутність;

- принципи реформування інституту громадських інспекторів – природоохоронних інспекторів у сфері природоохоронного моніторингу і нагляду (контролю);

- наукові висновки про те, що унікальність і специфічність суспільних відносин у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу детермінує виокремлення їх із загальних елементів екологічного права і призводить до формування відносно самостійної в межах цієї правової галузі сукупності норм, споріднених об'єктно-суб'єктивним складом, які утворюють підгалузь фауністичного права України;

- обґрунтування нагальності розробки й прийняття Кодексу законів України про довілля й удосконалення чинного фауністичного законодавства на основі існуючих міжнародних принципів його побудови.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею. Усі результати роботи, висновки, рекомендації сформульовано автором самостійно на підставі обґрунтування власних наукових позицій і міркувань. Використання наукових доробок інших авторів, положень нормативно-правових актів і будь-яких інших джерел здійснено із оформленням посилань на них.

У колективній монографії «Сучасний стан та перспективи розвитку митних правовідносин в Україні» (2018) у співавторстві із А. П. Гетьманом та В. А. Зуєвим написано розділ «Роль митної адміністрації у виконанні міжнародних зобов'язань України в екологічній сфері». Особистий внесок полягає в наступному: досліджено виконання міжнародних екологічних зобов'язань України в рамках Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення; проаналізовано межі дії конвенції CITES; проаналізовано проблеми, що виникають у митних адміністрацій з розміщення та забезпечення умов утримання об'єктів тваринного світу; досліджено вплив конвенції CITES на формування національного фауністичного законодавства України. У науковій статті «Ecologization of the Origin of the Ownership Right on the Objects of Fauna in the Aquaculture Area» (2018), оприлюдненій у співавторстві із А. П. Гетьманом, особистий внесок полягає в наступному: розглянуто ознаки, за якими об'єкти тваринного світу визнаються об'єктами власності суб'єкта господарювання; обґрунтовано, що підставою для виникнення права власності на об'єкти аквакультури є укладення угод щодо придбання рибопосадкового матеріалу та/або діяльність із штучного розведення таких об'єктів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані висновки й пропозиції, а також теоретичні положення дослідження можуть бути використані у: *науково-дослідній роботі* – при проведенні подальших наукових досліджень фауністичних правовідносин задля модернізації екологічного права і законодавства України; *правотворчій діяльності* – при перегляді нормативно-правової складової фауністичних правовідносин і вдосконаленні їх правового регулювання; *правозастосовній діяльності* – при застосуванні положень законодавства, що регулюють відносини з приводу використання, відтворення й охорони тваринного світу, а також для вдосконалення судової практики у цій сфері; *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін і спецкурсів у закладах вищої освіти, розробки й підготовки навчальних, навчально-методичних посібників і підручників.

Наукові доробки дисертанта віднайшли своє впровадження в навчальному процесі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, й Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро (акти впровадження від 15.12.2020), а також використовуються у практичній діяльності Обласної державної адміністрації м. Харків (акт впровадження № 05-53/738 від 18.11.2020), ДП «Ківерцівське лісове господарство» Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства Державного агентства лісових ресурсів України (акт впровадження № 729 від 18.11.2020), Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації (акт впровадження № 2752/1.15/2-20 від 17.11.2020).

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення й результати досліджень, сформульовані в дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах, панельних дискусіях та інших заходах, зокрема: «Національна безпека України: актуальні проблеми правового забезпечення» (м. Дніпро, 27 жовтня 2017 р.), «Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції» (м. Харків, 8 грудня 2017 р.), «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природно-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» (м. Одеса, 7–10 червня 2018 р.), «Земельне, екологічне, аграрне право: оцінка впливу на довкілля: матеріали Всеукраїнського круглого столу» (м. Київ, 18 червня 2018 р.), «Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права» (м. Харків, 7 грудня 2018 р.), «Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного законодавства в сучасних умовах» (м. Харків, 1 березня 2019 р.), «Український правовий

вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (м. Дніпро, 17 травня 2019 р.), «Еколого-правовий статус людини і громадянина в Україні та світі: ретроспективний та перспективний погляди» (м. Київ, 31 травня 2019 р.), «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах» (м. Одеса, 6–9 червня 2019 р.), «Актуальні питання реформування правової системи» (м. Луцьк, 14–15 червня 2019 р.), «Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації» (м. Івано-Франківськ, м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.), «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпро, 3–4 квітня 2020 р.), «Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави» (м. Одеса, 10–11 квітня 2020 р.), «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 17 квітня 2020 р.), «Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки у XXI столітті» (м. Запоріжжя, 24–25 квітня 2020 р.), «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» (м. Дніпро, 15 травня 2020 р.), «Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи» (м. Харків, 22 травня 2020 р.), «Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень» (м. Запоріжжя, 8–9 червня 2020 р.), «Результати та перспективи впровадження стратегії деокупації Донбасу «Механізм малих кроків» (м. Маріуполь, 02 жовтня 2020 р.), «Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти» (м. Кривий Ріг, 13 листопада 2020 р.) та ін.

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дисертації, знайшли відображення у 48 наукових працях, серед яких: 1 індивідуальна і 1 колективна монографії, 22 статті у фахових наукових періодичних виданнях України, 7 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та тези 17 доповідей, які засвідчують апробацію матеріалів.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, що поділяються на 13 підрозділів, висновків і списку використаних джерел (700 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 448 сторінок, з яких основного тексту – 373 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** наведено обґрунтування вибору теми дослідження, стан її наукової розробки, вказано зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методологічну й емпіричну бази, наукову новизну дослідження й практичне значення одержаних результатів, наведено

відомості про їх апробацію.

Розділ 1 «Науково-теоретична парадигма й правові засади становлення фауністичного законодавства в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Філософсько-правові й ідейно-духовні підходи до суспільної цінності тварин у соціальному просторово-часовому контексті» досліджено окремі правові й філософські аспекти становлення підходів до загального розуміння тварин як об'єктів правовідносин.

Встановлено, що тварини історично займали значиме місце в загальній системі правових і соціальних відносин. Крім того, у минулому тварини становили значно більшу частку суспільного багатства, ніж сьогодні.

Віднайшло філософське осмислення і питання класифікації тварин у межах категорії власності. Встановлено, що тварини юридично класифікуються як власність у більшості країн світу, що є спадщиною давніх систем права. Разом із цим із тих пір наукові, філософські й культурні уявлення про тварин змінилися, що призвело до виникнення окремих напрямів і думок, що виходять за межі розуміння тварини як об'єкта права.

Зроблено висновок, що тварини як об'єкт права становлять окрему категорію, що є відмінною від речей та людини. Їх правовий режим значно відрізняється від інших об'єктів власності як через сам факт їх існування, так і через зміст законів про захист тварин. Проте сучасній українській правовій сфері не притаманні тенденції до змінювання чи корегування режиму таких об'єктів прав, як тварини. Найбільш раціональним варіантом вважається збереження їх поточного статус-кво. Разом із цим місце тварин у відповідній ієрархії об'єктів прав має стійкі тенденції до істотного константного підвищення через природне мимовільне віднесення їх до окремої групи об'єктів і стійкі неухильні тенденції до посилення законодавства про їх захист.

Підрозділ 1.2 «Проблеми теоретико-правової інтерпретації тваринного світу як об'єкта екологічного права: поняття і правові ознаки» присвячено комплексному аналізу теоретико-правового розуміння тваринного світу як об'єкта еколого-правового регулювання. На підставі дослідження доктринальних підходів і застосування формально-юридичного методу при тлумаченні фауністичного законодавства наголошено на необхідності розробки транспарентної, узгодженої, чіткої та адекватної сучасним соціально-економічним викликам і політичним трансформаціям термінологічної системи фауністичного спрямування. Особливу увагу приділено дослідженню поняття «тваринний світ» та його співвідношенню із суміжними категоріями («дика фауна», «об'єкти тваринного світу», «об'єкти правової охорони тваринного світу»),

«тварини», «дикі тварини»). Для демонстрації такого зв'язку запропоновано їх схематичну візуалізацію за допомогою декількох підходів.

Зроблено висновок, що відсутність декларування у Конституції нашої країни того, що тваринний світ є національним багатством України, невід'ємним елементом довкілля, який виконує важливі еколого-стабілізуючі й регулюючі функції, джерелом задоволення різноманітних інтересів і потреб людини, є суттєвою проблемою, яка впливає на формування всього фауністичного законодавства.

Щодо співвідношення категорій «дика фауна» і «дикі тварини», наголошено, що в еколого-правовій доктрині й законодавчій практиці доцільно використовувати категорію «дика фауна», що є значно ширшою за категорію «дикі тварини», адже включає також і об'єкти правової охорони тваринного світу.

З'ясовано, що загальним об'єктом правової охорони навколишнього природного середовища є тваринний світ як системна категорія, що використовується для позначення сукупності дикої фауни у видовому й популяційному різноманітті, яка постійно чи тимчасово мешкає на території України, у межах її континентального шельфу або виключної морської (економічної зони), а спеціальним (родовим) об'єктом фауністичних відносин виступають безпосередньо дикі тварини та їх популяції.

Відзначено також, що з огляду на необхідність термінологічного узгодження понять, які використовуються у ст. 3 Закону України «Про тваринний світ», а саме «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу» і «дикі тварини», а також правове забезпечення охорони нор, хаток, мурашників тощо, які не є об'єктами тваринного світу, як компромісний варіант у цій ситуації можна розглядати розмежування на «об'єкти тваринного світу» і «об'єкти життєдіяльності тваринного світу».

У підрозділі 1.3 «Міжнародно-правові принципи формування й розвитку фауністичного права і законодавства» наголошено на стрімкому зростанні кількості об'єктів тваринного світу, що перебувають під загрозою вимирання у зв'язку з негативним антропогенним впливом. На основі аналізу основних міжнародно-правових актів регулювання охорони об'єктів тваринного світу на регіональному й універсальному рівнях міжнародного співробітництва держав у сфері охорони дикої фауни зроблено висновок про необхідність удосконалення нормативно-правової бази в цих сферах.

Відзначено, що концепція сталого розвитку, яку було введено в міжнародний правовий обіг і яка залишається активно застосовною й сьогодні, є прямим відображенням антропоцентричних засад розвитку міжнародного права навколишнього середовища. Ця ситуація підкреслює необхідність зміни світової парадигми у розробленні міжнародно-правових принципів розвитку екологічного і зокрема фауністичного законодавства із

переважанням екобіоцентричних підходів до його формування.

Констатовано, що, крім закріплення регіональних правових норм з охорони фауни, необхідно водночас передбачати й заходи щодо забезпечення їх дотримання державами-учасниками.

Аналіз груп норм європейського законодавства щодо збереження об'єктів дикої фауни і природного середовища їх існування надав можливість виокремити основні принципи його формування: неспричинення болі та інших страждань тваринам, санітарно-ветеринарні вимоги до їх утримання, створення системи електронної ідентифікації тварин, встановлення освітньо-професійних вимог до осіб, що здійснюють поводження з тваринами, а також вимог, що висуваються до методів умертвіння тварин їх власниками.

З'ясовано, що досліджувана система міжнародно-правових джерел фауністичної галузі потребує вироблення чітких принципів розвитку законодавства у цій сфері як на міжнародному, так і на національному рівнях. Основою для їх формування має стати: відповідність національного й міжнародно-правового рівнів розвитку законодавства про охорону й збереження тваринного світу; координація і співпраця держав, докладання спільних зусиль для забезпечення розвитку дикої фауни; передбачення заходів щодо забезпечення виконання норм міжнародних угод державами-учасниками, встановлення санкцій за їх порушення; широке застосування управлінських засобів задля збільшення чисельності популяції дикої фауни; заохочення наукових досліджень та їх застосування для забезпечення добробуту диких тварин; неспричинення болі та інших страждань тваринам тощо.

У підрозділі 1.4 «Національне фауністичне законодавство й проблеми його апроксимації до європейського й міжнародного законодавства в цій сфері» розглянуто шляхи формування системи українського законодавства про тваринний світ відповідно до європейських правових принципів його розвитку. Наголошено на нерівномірності державної політики у питаннях використання, відтворення й охорони тваринного світу, необхідності здійснення ефективних кроків у цьому напрямі, у тому числі шляхом створення збалансованої системи законодавства.

Визначено, що орієнтиром європейської політики щодо формування фауністичного законодавства є утвердження критеріїв гуманності на всіх рівнях відносин і етапах життя тварин. Разом із цим, незважаючи на значну кількість законів, вітчизняне фауністичне законодавство часто є хаотичним, виходить із нагальних потреб, не спираючись на науково обґрунтовану концепцію його розвитку, яка дозволяла б сформулювати висновки щодо перспектив охорони й використання тваринного світу на тривалий період, забезпечити законодавчі можливості щодо збереження й відтворення

фауністичних ресурсів.

Зроблено висновок, що, допоки екологічні інтереси будуть настільки залежати від інтересів економічних, а економічні переважатимуть екологічні, фауністичне законодавство не позбавиться абстрактного характеру, який домінує сьогодні. Механізми реалізації його норм фактично не є дієвими, не здатними до створення правової визначеності у фауністичних правовідносинах.

Встановлено, що серед чинників, що зумовлюють законодавчий процес у сфері фауністичних правовідносин, є цілий ряд геополітичних, які класифікуються за різними критеріями: *зовнішні* (пов'язані з обраним вектором розвитку, процесами глобалізації, піддані зовнішньому контролю з боку міжнародної спільноти) і *внутрішні* (устрій держави, її тип і форма, ідеологічна спрямованість, ціннісні орієнтири суспільства, стан соціальних, економічних і політичних відносин тощо), *об'єктивні* й *суб'єктивні*, а також за видовою специфікою, а саме *економічні* (антропогенний вплив, розвиток інфраструктури, оновлення виробничих технологій, розвиток торгівельних відносин, активізація транснаціональних економічних злочинів), *політико-правові* (курс на забезпечення сталого розвитку, децентралізація екологічної сфери, політичний інтерес окремих політичних суб'єктів), *соціально-культурні* (військові дії, активізація інтересу небайдужих громадян до забезпечення гуманного поводження з тваринами), *екологічні*, чи *просторово-географічні* (екологічно збалансоване використання тваринного світу), *ідеологічні* (екологічно спрямоване виховання, консервативний і природоохоронний розвиток суспільства) тощо.

Розділ 2 «Методологічно-концептуальні засади правового регулювання відносин у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу в сучасних умовах» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Право власності Українського народу на тваринний світ як інтегруюча правова категорія» право власності Українського народу на об'єкти тваринного світу запропоновано розглядати, з одного боку, як чільну парадигму, що детермінує особливе значення тваринного світу в процесі національної еволюції, остання передбачає передачу не тільки безпосередньо генофонду дикої природи від покоління до покоління, а й трансляцію основоположних ідейного і духовного сприйняття, вірувань і переконань, морально-етичних норм про цінність тваринного світу (саме цей підхід принципово відображає проголошення тваринного світу фауністичним законодавством як народного багатства), з іншого – закріплення Законом України «Про тваринний світ» (ст. 5) власності Українського народу на об'єкти тваринного світу виступає конституційно-правовою гарантією їх збереження і захищеності, свідчить про підвищену правову опіку над тваринним світом і іншими природними

ресурсами внаслідок обмеженості їх запасів і неможливості всеосяжного відновлення й відтворення порівняно з матеріальними, створеними людиною, цінностями.

Підрозділ 2.2 «Забезпечення балансу між публічною й приватною власністю на тваринний світ» присвячено розгляду питань права власності на об'єкти тваринного світу, вивченню й концептуальному обґрунтуванню збалансування публічно-приватних начал при правовому регулюванні відносин приналежності таких об'єктів, що пов'язується із виникненням і поширенням права приватної власності на об'єкти тваринного світу.

Висловлено думку, що публічний інтерес у фауністичному праві полягає в дотриманні моральних засад суспільства, забезпеченні прав й інтересів всього суспільства, гуманізації поводження із тваринами й покращенні екологічної ситуації, гарантуванні раціонального, ефективного й цільового використання природних фауністичних ресурсів, а також запобіганні виснаженню тваринного світу й марнотратному використанню цього об'єкта. Водночас подолання відповідно до принципу справедливості дисбалансу у зазначеній сфері вимагає й дотримання приватних інтересів, які орієнтовані на забезпечення реалізації особистих прав окремих суб'єктів екологічного права.

Констатовано, що досягненню балансу публічно-приватних інтересів у процесі як реалізації права власності, так і під час використання об'єктів тваринного світу має сприяти науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук і прогнозування стану навколишнього природного середовища. Разом із цим у випадку конкуренції економічних і природоохоронних функцій тваринного світу, норм цивільно-правового й екологічно-правового порядку мають превалювати публічні інтереси, вираження й закріплення яких втілюється в нормах екологічного права. Водночас зроблено висновок про те, що збалансування публічно-приватних інтересів як основи публічної та приватної власності на тваринний світ відбувається, шляхом: 1) правового відображення обмеженої оборотоздатності окремих видів тваринного світу; 2) обмеження у передбаченому законом порядку прав власників об'єктів тваринного світу в інтересах охорони цих об'єктів, навколишнього природного середовища і захисту прав громадян; 3) припинення за рішенням суду прав власності та інших речових прав на тварин через їх оплатне вилучення або конфіскацію у разі жорстокого поводження з ними; 4) визнання сучасним інноваційним механізмом розумного збалансування приватних і публічних інтересів у процесі реалізації права власності на тваринний світ концепту екологізації матеріального виробництва, що слід розуміти як впровадження екологічного імперативу у сферу економічного господарюва-

ння з метою захисту навколишнього природного середовища й раціонального використання природних ресурсів.

Розгляд питань, обумовлених *підрозділом 2.3 «Практичні аспекти забезпечення права загального й спеціального користування тваринним світом»*, виходить із загальної максими про те, що природокористування як діяльність із вилучення корисних властивостей природних ресурсів – один із основних факторів забезпечення комфортного існування людини й соціально-економічного розвитку держави.

Акцентовано увагу на тому, що право спеціального використання тваринного світу потребує особливого державно-правового регулювання через його цілеспрямованість на вилучення із природного середовища диких тварин або їх корисних властивостей, що суттєво впливає на загальний фізичний стан цього природного об'єкта. Спеціальне використання об'єктів тваринного світу запропоновано розглядати як інститут фауністичного права, тобто систему правових норм, в яких закріплено організаційно-правовий механізм експлуатації диких тварин шляхом їх вилучення із природного середовища існування переважно для комерційної мети з дотриманням дозвільної процедури санкціонування державою такого використання, на платній основі й у спосіб, визначений нормативами, стандартами і лімітами. Встановлено, що спеціальне використання об'єктів тваринного світу обмежене, по-перше, публічним екологічним інтересом, що втілюється у пріоритеті забезпечення екологічної безпеки, раціонального й невиснажливого використання природних ресурсів тваринного світу, а по-друге, згідно з вимогами природоохоронного законодавства використовувати диких живих тварин суб'єктам господарювання, як і іншим суб'єктам, слід з урахуванням законодавчих приписів.

Констатовано, що при встановленні сутності загального використання об'єктів тваринного світу як суб'єктивного права особи слід виходити з того, що воно реалізується із метою забезпечення нормальної життєдіяльності людини та її існування в цілому. У зв'язку із цим право загального використання об'єктів тваринного світу необхідно розглядати передусім як природне і невідчужуване від людської особистості право, яке не санкціоноване державою, а належить людині з огляду на її соціально-біологічну сутність. Доведено, що право загальнодоступного використання об'єктів тваринного світу за своєю соціально-правовою сутністю не є абсолютним. Науково-теоретична концепція кореляції прав і обов'язків (у тому числі екологічних) детермінує потребу законодавчого закріплення обмежень під час реалізації громадянами права користування об'єктами тваринного світу у порядку загального використання. Зміст і сутність таких законодавчих обмежень зумовлюється публічним екологічним інтересом, який має складний характер у відносинах загального природокористування.

Підрозділ 2.4 «Особливості правової охорони тваринного світу» побудовано на комплексному характері розуміння правової охорони тваринного світу. Це означає, що: по-перше, така охорона здійснюється не лише на підставі досягнень правової науки, а й науково-практичних висновків і досягнень природничих наук, які обґрунтовують закони природи й взаємозв'язок природних екосистем (міждисциплінарний підхід); по-друге, правова охорона тваринного світу буде ефективною лише тоді, коли заходи правового характеру (зокрема, розробка й прийняття фауністичного законодавства) передбачатимуть організаційне забезпечення і процедуру вжиття економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів; по-третє, закон екологічної кореляції, відповідно до якого зміна одного компоненту довкілля неминуче тягне зміну іншого, зумовлює необхідність охорони не лише дикої фауни, а й того природного середовища, в якому вони мешкають.

Обґрунтовано, що охорона тваринного світу є цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, юридичних і фізичних осіб, яка направлена на збереження, відновлення, раціональне використання тваринного світу й середовищ його існування. Доведено, що охорона тваринного світу має організаційно-процедурний, фінансово-матеріальний, культурно-ідеологічний та юридичний аспекти.

За результатами вивчення діяльності судових органів у сфері охорони тваринного світу виявлено, що судовому захисту підлягають не тільки екологічні права й інтереси кожної людини (зокрема, право приватної власності на об'єкти тваринного світу, право загального й спеціального використання диких тварин), а й суспільний (публічний) інтерес, який полягає у створенні оптимальних умов для забезпечення збереження як диких тварин, так і середовищ їх існування. Отже, екологічні права громадян не є абсолютними, їх обмеження допускається задля загального блага, яким є такий сприятливий стан навколишнього природного середовища, за якого всьому різноманіттю живої та неживої природи не буде загрожувати небезпека знищення і вичерпання.

Розділ 3 «Механізм реалізації державної екологічної політики України в сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу» складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 3.1 «Організаційно-правовий режим інституціональної складової у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу» присвячений пошукам шляхів інтеграції до сучасного фауністичного законодавства України новітніх поглядів на управління навколишнім природним середовищем. Встановлено, що такі погляди можуть бути зведені до наступних вихідних пунктів у його побудові: множинність суб'єктного складу (мультисуб'єктність, залученість широкого кола осіб,

які можуть впливати на управлінські процеси); масштабність (широта діапазону управлінського впливу – від локального до глобального); різноцільовий характер (екологічний контроль над напрямками і темпами розвитку, оптимізація використання ресурсів, зведення до мінімуму негативних змін у навколишньому природному середовищі тощо); залучення до управління навколишнім природним середовищем окремих осіб і цілих груп задля прийняття комплексних рішень і вироблення підходів з утворенням балансу між їх інтересами.

Запропоновано категорію «екологічне управління» розглядати з двох позицій: як відокремлену систему, що є єдиним механізмом злагодженої взаємодії її елементів, яка функціонує з метою зменшення чи пом'якшення екологічних проблем; як процес, що надає оформленості взаємозв'язку між людиною й навколишнім природним середовищем задля досягнення визначеності за трьома основними показниками: яких саме екологічно бажаних результатів має бути досягнуто; які стримування й обмеження (або ж стимулювання) діяльності людини повинні бути встановлені для досягнення цих результатів; які способи досягнення цих результатів необхідно запропонувати.

Підрозділ 3.2 «Проблеми виконання функцій управління у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу» присвячено дослідженню теоретико-методологічних засад формування системи функцій екологічного управління й управління у сфері реалізації фауністичних правовідносин із метою встановлення специфічних ознак й розроблення моделі структури функцій управління в галузі використання, відтворення й охорони тваринного світу.

Встановлено, що ефективність виконання функцій у сфері реалізації фауністичних правовідносин може досягатися лише шляхом утворення досконалої моделі управління у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу, що є базовим питанням реформаційних процесів у цій галузі. Обґрунтовано, що різноманітність і множинність підходів до упорядкування функцій екологічного управління справляє безпосередній вплив і на систему функцій управління, що притаманна фауністичній галузі, щодо якої спостерігається подекуди специфічний порядок їх наповнення. Констатовано, що процес становлення як функцій екологічного управління, так і функцій управління у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу є перманентним, підвладним змінам, що відбуваються у навколишньому середовищі й екологічному законодавстві, здійснюється відповідно до вимог і приписів ЄС, що віднаходять своє поступове впровадження в законодавство України.

Зроблено висновок, що функція екологічного управління позначається через категорії діяльності, впливу, обов'язку, призначення. Участь в екологічному управлінні бере й відповідний суб'єктний склад, що

має провадити діяльність із конкретним призначенням – опіка над навколишнім природним середовищем.

Запропоновано виокремити основні функції, притаманні управлінню у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу, що випливають із повноважень органів управління у цій галузі: розподіл ресурсів фауни й фауністичне впорядкування; облік об'єктів тваринного світу; фауністичний моніторинг; прогнозування і планування у сфері охорони й використання тваринного світу; контроль у сфері охорони й використання тваринного світу; стандартизація і нормування у галузі використання, відтворення й охорони тваринного світу; функція ліцензування і видачі дозволів на спеціальне використання об'єктів тваринного світу; функція інформування у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу.

У підрозділі 3.3 «Економіко-правовий складник механізму забезпечення ефективності фауністичного законодавства» розкрито зміст понять «ефективне фауністичне законодавство» і «ефективність фауністичного законодавства». Визначено перелік умов, які є необхідними для забезпечення ефективності фауністичного законодавства, а саме: відповідність змісту правових норм сучасним умовам суспільного життя, якість нормотворчої діяльності, узгодженість правових норм, рівень урегульованості відносин у галузі використання, відтворення й охорони об'єктів тваринного світу, а також врахування суспільної думки в законотворчому процесі. Наведено характеристику і вказано значення кожної з представлених умов.

Досліджено забезпечення ефективності фауністичного законодавства через економіко-правову призму, розглянуто вплив цієї категорії через базисні інститути природокористування (загалом і використання об'єктів тваринного світу і водних живих ресурсів зокрема) і природоохорони. Розглянуто значення еколого-економічного регулювання фаунокористування, насамперед за допомогою застосування еколого-економічних інструментів і засобів, використання яких засноване на принципах синергетичності, результативності, комплексності, цілеспрямованості, збалансованості, адаптивності та ін., що, у свою чергу, сприяє збереженню рівноваги між розвитком суспільства і використанням тваринних та водних живих ресурсів.

Встановлено, що механізм забезпечення ефективності фауністичного законодавства являє собою єдину систему правових засобів, способів, форм, за допомогою яких досягається задоволення інтересів суб'єктів правових відносин у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу, за якої для отримання суспільно корисного результату необхідна спрямованість як на зміст, так і на механізм функціонування норм права.

Зроблено висновок, що еколого-економічне регулювання має

включати весь комплекс заходів, спрямованих на поліпшення фаунокористування й зменшення негативного впливу на представників дикої фауни. Насамперед це стосується таких елементів, як: платність фаунокористування (комплексний правовий інститут і найважливіший інструмент економічного регулювання державою взаємовідносин між нею й суспільством у процесі користування тваринним світом); стимулююча функція економіко-правового механізму (має самостійне значення й виражається перш за все в юридичному закріпленні сукупності економічних заходів стимулювання за належне виконання суб'єктами своїх прав і обов'язків); майнова відповідальність за порушення фауністичного законодавства (система правових норм, що забезпечують дотримання законності й державної дисципліни шляхом запобігання негативній поведінці суб'єктів).

Розділ 4 «Перспективи формування фауністичного права й законодавства в контексті модернізації системи екологічного права України» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Методологічно-гносеологічні засади формування фауністичного права та його доктрини в національній правовій системі» здійснено аналіз науково-теоретичних концепцій формування фауністичного права України. Акцентовано на асиміляційній моделі кореляції фауністичного права у системі екологічного права як єдиної правової спільності без втрати своїх характерних особливостей, зумовлених природною цінністю тваринного світу як компонента навколишнього природного середовища.

Наголошено на своєчасності формування доктрини фауністичного права, яке слід розглядати як структурно впорядковану органічну єдність правових норм, покликану врегулювати фауністичні відносини між державою, суспільством, окремими фізичними й юридичними особами, а саме щодо використання, відтворення й охорони тваринного світу з метою забезпечення екологічних, економічних, культурно-естетичних і духовних потреб відповідних суб'єктів.

Зроблено висновок, що предмет фауністичного права не властивий іншим підгалузям екологічного права, оскільки правовідносини, що його формують, вирізняються однорідністю й специфічним змістовним характером і становлять невід'ємний елемент предмета екологічного права як самостійної галузі права. Особливий характер фауністичних правовідносин визначається своєрідністю їх об'єкта – тваринного світу як живого елементу довкілля, який відіграє ключову роль у підтримці біологічного балансу в природі й забезпеченні життєздатності екосистем, а також підвищенні рівня соціально-економічного розвитку держави.

Встановлено, що важливе теоретико-правове значення для обґрунтування формування фауністичного права й концептуалізації

правовідносин, які становлять його предмет, має поділ цих відносин на матеріальні й процесуальні.

Обґрунтовано, що до принципів фауністичного права як основоположних ідей, що втілюють ціннісне уявлення про значення тваринного світу й необхідність його правового забезпечення, а також слугують плацдармом для реалізації концепції вдосконалення фауністичного законодавства, необхідно відносити: 1) принцип гуманності; 2) принцип збереження біорізноманіття в цілому й охорони біоти як історично сформованої сукупності живих організмів, що об'єднані загальною сферою поширення (тобто сукупність фауни на певній території); 3) принцип забезпечення публічного інтересу; 4) принцип сталого, комплексного й раціонального використання об'єктів тваринного світу; 5) принцип врахування об'єктивних законів природи при визначенні основних засад державної екологічної політики у сфері охорони, використання й відтворення тваринного світу й під час реформування фауністичного законодавства; 6) принцип диференційованого режиму правової охорони тваринного світу; 7) принцип відділення права користування тваринним світом від права користування землею та іншими природними ресурсами.

Доведено, що унікальність і специфічність суспільних відносин у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу детермінує виокремлення їх із загальних надр екологічного права і приводить до формування відносно самостійної в межах цієї правової галузі сукупності норм, споріднених об'єктно-суб'єктивним складом, які утворюють підгалузь фауністичного права України.

Підрозділ 4.2 «Кодифікація фауністичного законодавства України як передумова його розвитку» присвячено дослідженню існуючих концепцій розвитку екологічного законодавства й перспектив подальшого вдосконалення його структури на основі запропонованої моделі побудови законодавства про тваринний світ.

Обґрунтовано необхідність вироблення факультативних шляхів систематизації екологічного законодавства, у зв'язку з чим запропоновано здійснювати поетапну кодифікацію поресурсового законодавства з подальшою перспективою апроксимації до положень Кодексу законів про довкілля України. Запропоновано двоступеневий рівень систематизації екологічного законодавства відносно законодавства про тваринний світ: Фауністичний кодекс України (на рівні уже прийнятих і розроблених кодифікованих законодавчих актів у формі кодексів і законів в сфері екологічних суспільних відносин) і Кодекс законів України про довкілля – як друга ланка систематизації.

Встановлено, що процес вдосконаленням чинного законодавства про тваринний світ потребує неодмінного врахування деяких аспектів: а) ви-

значеність у термінологічному апараті фауністичних правовідносин; б) ґрунтовний підхід до розмежування ознак, притаманних праву володіння, користування й розпорядження об'єктами тваринного світу, визначення суб'єктного складу таких відносин, відведення окремої ролі праву власності Українського народу як інтегруючої правової категорії; в) додаткове осмислення категорій «використання», «відтворення», «охорона» тваринного світу; г) забезпечення балансу публічної й приватної власності на тваринний світ; д) окремі принципи фауністичного права мають пронизувати також і відносини, які, хоча безпосередньо й не стосуються фауністичних, однак є дотичними до них; е) злагодженість у врегулюванні права загального й спеціального користування; є) передбачення зрозумілої ролі й виваженої політики органів державного управління у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу.

Зроблено висновок про те, що розроблення й прийняття Фауністичного кодексу України, положення якого після перевірки практикою і часом зможуть увійти до Кодексу законів України про довкілля, є вираженням перспектив сталого розвитку екологічного законодавства, система й інститути якого потребують надання імпульсу для подальшого вдосконалення.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення та вирішення наукової проблеми, яка полягає в теоретичній розробці стратегічних напрямків формування й розвитку фауністичного права і законодавства в контексті інтернаціоналізації та глобалізації суспільних екологічних правовідносин, а також переорієнтації політико-правової й ідеологічної реальності задля збалансування публічно-приватних інтересів соціуму й держави.

Основні результати проведеного дослідження зводяться до таких висновків:

1. Дослідження історичних аспектів формування фауністичних правовідносин дало змогу встановити, що в різні періоди історичного розвитку морально-етичні погляди кожної людини справляли первісний вплив на формування світоглядних позицій нації відносно дикої фауни. На сьогодні, у зв'язку зі зміною ціннісних орієнтирів громадянського суспільства в умовах глобалізації та інтернаціоналізації та основоположних засад конституційного ладу з прийняттям незалежності України існує нагальна потреба переходу від панування ідеології антропологічних концептів до концепту біоцентризму шляхом зміни концепту ставлення людей до тварин, усвідомлення необхідності відновлення природних прав тварин, досягненні спільного гармонійного розвитку у відносинах людина – довкілля. Зауваже-

но про необхідність формування нових світоглядних концепцій та відродження духовної культури людини, які б не суперечили міжнародним морально-етичним засадам ставлення людини до фауни. Шляхом до запропонованих змін правової доктрини та парадигми окреслених відносин, принципів правового регулювання як екологічної, так і фауністичної сфери, визначено комплексний підхід удосконалення організаційно-правових механізмів природоохоронної сфери, що стане, з одного боку, перенесенням у площину права, вже існуючих у громадянському суспільстві змін стосовно розумного споживання, відтворення та охорони довкілля, але з іншого, – передумовою формування нових світоглядних концепцій та ідей, спрямованих на духовне відродження нації, бережливе ставлення до дикої фауни й усвідомлення цінності тварин.

2. На основі розмежування понять «тваринний світ» та «об'єкт тваринного світу» доведено, що суб'єкти екологічного права вступають у правовідносини не щодо тваринного світу в цілому, а щодо його певних об'єктів. Загальним об'єктом правової охорони навколишнього природного середовища визначено тваринний світ як системну категорію, що використовується для позначення сукупності дикої фауни у видовому й популяційному різноманітті, яка постійно чи тимчасово мешкає на території України, у межах її континентального шельфу або виключної морської (економічної зони). Спеціальним (родовим) об'єктом фауністичних відносин визначено безпосередньо дику фауну та її популяції. При цьому доведено доцільність використання в еколого-правовій доктрині й законодавчій практиці саме категорії «дика фауна», що є значно ширшою за «дикі тварини», адже включає також і об'єкти правової охорони тваринного світу.

Акцентовано увагу, що тваринний світ – це сукупність усіх видів диких тварин, однак як природний ресурс розглядаються лише ті дикі тварини, які можуть використовуватися людиною для задоволення потреб. Відтак, тваринний світ як комплексна категорія виступає об'єктом правової охорони навколишнього природного середовища (природний об'єкт), а та його частина, яка може використовуватися людиною, розглядається як специфічний (родовий) об'єкт (природний ресурс). Це дозволило запропонувати перейменувати статтю 3 Закону України «Про тваринний світ», виклавши її назву у такій редакції: «Об'єкти тваринного світу, їх частини та продукти життєдіяльності, споруди та інші місця оселення дикої фауни». У статті запропоновано відобразити тезу про те, що об'єктами тваринного світу є дика фауна та її популяції. Запропоновані зміни покликані розмежувати сутність і зміст ключових понять фауністичного спрямування, що сприятиме, у свою чергу, а) забезпеченню чіткого визначення об'єкта еколого-правового регулювання; б) адаптації національної фауністичної терміносистеми до загальнозживаних понять і категорій у міжнародному й європейському екологічному законодавстві; в) підвищенню

ефективності реалізації правових норм, спрямованих на охорону, використання, відтворення тваринного світу та інших фауністичних відносин.

3. Констатовано, що концептуалізація геополітичних параметрів, які зумовлюють правотворчий процес у сфері реформування фауністичного законодавства України, дає уявлення про їх динамічний характер, що, у свою чергу, визначається видозмінами природно-кліматичних умов і станом земельних, водних, лісових ресурсів, рослинного світу, руйнуванням природного місця існування диких тварин як під дією природних факторів, так і надалі наростаючою інтенсифікацією господарської діяльності з використанням природних ресурсів і комплексів. Спираючись на це, серед чинників, що зумовлюють законодавчий процес у сфері фауністичних правовідносин, є цілий ряд геополітичних, які класифікуються за різними критеріями: зовнішні і внутрішні, об'єктивні й суб'єктивні, а також за видовою специфікою, а саме *економічні* (антропогенний вплив, розвиток інфраструктури, оновлення виробничих технологій, розвиток торгівельних відносин, активізація транснаціональних економічних злочинів), *політико-правові* (курс на забезпечення сталого розвитку, децентралізація екологічної сфери, політичний інтерес окремих політичних суб'єктів), *соціально-культурні* (військові дії, активізація інтересу небайдужих громадян до забезпечення гуманного поводження з тваринами), *екологічні, чи просторово-географічні* (екологічно збалансоване використання тваринного світу), *ідеологічні* (екологічно спрямоване виховання, консервативний і природоохоронний розвиток суспільства) тощо.

Наголошено, що в нашій державі саме кардинальна трансформація економічного, політичного, соціально-культурного життя суспільства під впливом глобалізаційних процесів зумовлює динамічний, хоча часто й хаотичний, позбавлений виваженості й послідовності, розвиток законодавства, перегляд існуючих парадигм і концепцій правового регулювання охорони й використання тваринного світу відповідно до провідних світових тенденцій і з урахуванням нагальності забезпечення публічно-приватних інтересів у державі. Проте Україні, якій характерний екстенсивний розвиток національної економіки, передусім слід віднайти оптимальну модель консенсусу між економічними амбіціями держави й пріоритетами охорони фауни.

4. Концептуальні зміни у природоохоронній галузі в європейському і світовому просторі включають ідею заборони страждань тварин, що призвело до впровадження стандартів їх добробуту щодо заборони використання негуманних способів поводження, які провокують біль і страждання, а також розробку особливих правил догляду за тваринами, врахування їх потреб при розробці цільових програм розвитку держави.

Спираючись на результати аналізу груп норм європейського законодавства щодо збереження об'єктів дикої фауни і природного

середовища їх існування, виокремлено основні принципи його формування: неспричинення болі та інших страждань тваринам, закріплення санітарно-ветеринарних вимог до їх утримання, створення системи електронної ідентифікації тварин, встановлення освітньо-професійних вимог до осіб, що здійснюють поводження з тваринами, а також вимог, встановлюваних для методів умертвіння тварин їх власниками.

Доведено необхідність, крім закріплення регіональних правових норм з охорони фауни, вдосконалення санкцій за їх порушення, а також передбачення заходів щодо забезпечення їх дотримання. Зауважено, що сьогодні регіональні акти мають вагомий вплив на охорону тваринного світу, оскільки містять більш конкретизовані норми порівняно з універсальними актами, передбачають конкретні заходи захисту тварин, співпраці в галузі дослідження зникаючих видів, виявлення проблемних територій, встановлюють межі видобутку певного виду тварин або взагалі забороняють.

Система міжнародно-правових джерел фауністичної галузі потребує вироблення чітких принципів розвитку законодавства у цій сфері як на міжнародному, так і на національному рівнях. Основою для їх формування має стати: відповідність національного й міжнародно-правового рівнів розвитку законодавства про охорону й збереження тваринного світу; координація і співпраця держав, докладання спільних зусиль до забезпечення розвитку дикої фауни; передбачення заходів щодо забезпечення виконання норм міжнародних угод державами-учасниками, встановлення санкцій за їх порушення; широке застосування управлінських засобів задля збільшення чисельності популяцій дикої фауни; заохочення наукових досліджень та їх застосування для забезпечення добробуту диких тварин; неспричинення болі та інших страждань тваринам тощо.

5. Процеси інтернаціоналізації, а також обрані Україною європейський вектор розвитку є зовнішніми чинниками, які впливають на формування фауністичного законодавства. Глобалізація як процес інтернаціоналізації суспільних відносин у сфері охорони й збереження дикої фауни обґрунтовує концептуальні засади застосування охоронних заходів не лише щодо диких тварин, а також до шляхів їх міграції й природних оселищ їх існування, які часто мають транскордонний характер.

Доведено доцільність геополітичні параметри розвитку фауністичного законодавства в Україні визначати як конгломерат стрижневих факторів, які впливають на: а) політико-правову реальність держави; б) стан розвитку системи нормативно-правових актів; в) місце і авторитет України на міжнародній арені.

6. Результати аналізу понятійно-категоріального апарату науки екологічного права у порівнянні з положеннями чинного національного фауністичного законодавства дають підстави для висновку про паралельне

впровадження термінів «використання» і «користування». Встановлено, що в законодавстві переважно вживається категорія «використання», що застосовується для позначення врегульованої законом діяльності суб'єктів фауністичних правовідносин, спрямованої на добування корисних властивостей з об'єктів тваринного світу у процесі користування ними з метою задоволення матеріальних, духовних, естетичних, оздоровчих, рекреаційних та інших потреб. «Користуванням» же пропонується визначати діяльність суб'єктів фауністичних правовідносин, спрямована на використання об'єктів тваринного світу.

Акцентовано, що у переліку прав користувачів об'єктами тваринного світу (ст. 33 Закону України «Про тваринний світ») обов'язково мають бути відображені обидві правомочності: спеціального й загального використання. На сьогодні ж у Законі наявна прогалина, оскільки для користувачів об'єктами тваринного світу передбачене лише право здійснювати їх спеціальне використання, про загальне ж взагалі не згадано.

7. З огляду на це в переліку прав користувачів об'єктами тваринного світу (ст. 33 Закону України) обов'язково мають бути відображені обидві правомочності: спеціальне й загальне користування. Оскільки це питання продовжує бути дискусійним, пропонуємо в подальшому у ст. 33 врахувати концептуальне відмежування цих категорій.

8. Запропоновано право власності Українського народу на тваринний світ розглядати, з одного боку, як чільну парадигму, що детермінує особливе значення тварин у процесі національної еволюції, що передбачає передачу не тільки безпосередньо генофонду дикої природи від покоління до покоління, а й трансляцію основоположних ідейних і духовних настанов, вірувань і переконань, морально-етичних норм про цінності тваринного світу. Доведено, що саме такий підхід відображає проголошення фауністичним законодавством тваринного світу народним багатством. У той же час закріплення на конституційному рівні права власності Українського народу на тваринний світ виступає гарантією його збереження і захищеності, свідчить про підвищену правову опіку над тваринним світом та іншими природними ресурсами через обмеженість їх запасів і неможливість до всеосяжного відновлення і відтворення, як це має місце у випадку з матеріальними, створеними людиною, цінностями.

9. Наголошено, що публічний інтерес у фауністичному праві полягає в слідуванні моральним засадам суспільства, забезпеченні прав й інтересів всього суспільства, гуманізації поводження із тваринами й покращенні екологічної ситуації, гарантуванні раціонального, ефективного й цільового використання природних фауністичних ресурсів, а також запобіганні виснаженню тваринного світу й марнотратному використанню цього об'єкта, а приватні інтереси орієнтовані на забезпечення реалізації особистих прав окремих суб'єктів екологічного права.

Збалансуванню публічно-приватних інтересів у процесі як реалізації права власності, так і під час використання тваринного світу має сприяти науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук і прогнозування стану навколишнього природного середовища. Разом із цим у випадку конкуренції економічних і природоохоронних функцій тваринного світу, норм цивільно-правового й екологічно-правового порядку мають превалювати публічні інтереси, вираження й закріплення яких втілюється в нормах екологічного права.

Обгрунтовано, збалансування публічно-приватних інтересів як основи публічної й приватної власності на тваринний світ повинно відбуватися за наступними напрямками: 1) правового відображення обмеженої оборотоздатності окремих видів тваринного світу; 2) обмеження у передбаченому законом порядку прав власників об'єктів тваринного світу в інтересах охорони цих об'єктів, навколишнього природного середовища і захисту прав громадян; 3) припинення за рішенням суду прав власності та інших речових прав на тварин через їх оплатне вилучення або конфіскацію у разі жорстокого поводження з ними; 4) визнання сучасним інноваційним механізмом розумного збалансування приватних і публічних інтересів у процесі реалізації права власності на тваринний світ концепту екологізації матеріального виробництва, що слід розуміти як впровадження екологічного імперативу у сферу економічного господарювання з метою захисту навколишнього природного середовища й раціонального використання природних ресурсів.

10. Підтверджено, що право загального природокористування є особливою правовою конструкцією з тільки їй властивим змістом, в основі якої лежить нерозривний природний зв'язок людини і природи. Воно виникає у зв'язку з наявністю у людини потреби у використанні об'єктів тваринного світу як природної умови її існування. Наголошено, що загальне використання об'єктів тваринного світу як суб'єктивне право особи реалізується із метою забезпечення нормальної життєдіяльності людини та її існування в цілому, а отже, право загального використання об'єктів тваринного світу необхідно розглядати передусім як природне і невідчужуване від людської особистості право, яке належить людині з огляду на її соціально-біологічну сутність.

У той же час це право не є абсолютним. Правове забезпечення загальної й безперешкодної можливості доступу кожної людини до об'єктів тваринного світу на сьогодні гарантується чинним фауністичним законодавством, проте все ще залишається актуальним питання розроблення чіткого правового механізму реалізації таких можливостей крізь призму процедурно-процесуального аспекту. Запропоновано: 1) спеціальне викори-

стання об'єктів тваринного світу розглядати як інститут фауністичного права, тобто систему правових норм, в яких закріплено організаційно-правовий механізм експлуатації диких тварин шляхом їх вилучення із природного середовища існування переважно для комерційної мети з дотриманням дозвільної процедури санкціонування державою такого використання, на платній основі й у спосіб, визначений нормативами, стандартами і лімітами. Спеціальне використання об'єктів тваринного світу обмежене, по-перше, публічним екологічним інтересом, що втілюється у пріоритеті забезпечення екологічної безпеки, раціонального й невиснажливого використання природних ресурсів тваринного світу, а по-друге, згідно з вимогами природоохоронного законодавства використовувати диких живих тварин суб'єктам господарювання, як і іншим суб'єктам, слід з урахуванням законодавчих приписів; 2) під лімітами використання об'єктів тваринного світу розуміти систему екологічних обмежень, встановлених на певний строк для користувачів, щодо граничних обсягів вилучення тварин із середовища їх природного існування; 3) закріплення в Законі України «Про тваринний світ» принципів нормування граничного вилучення об'єктів тваринного світу із природного середовища, а саме: дотримання сезонної норми добування диких тварин; співрозмірність мети добування диких тварин встановленим лімітам; визначення лімітів добування й вилучення з середовища природного існування диких тварин на основі результатів науково-практичних досліджень; закріплення чіткого переліку видів тварин, дозволених до добування й вилучення з середовища природного існування; збереження видового і популяційного різноманіття тваринного світу у стані природної волі.

11. Обґрунтовано, що охорона тваринного світу є цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, юридичних і фізичних осіб, яка направлена на збереження, відновлення, раціональне використання тваринного світу й середовищ його існування. Вона має організаційно-процедурний, фінансово-матеріальний, культурно-ідеологічний та юридичний аспекти. Організаційно-процедурний аспект знаходить свій прояв у діяльності вищезгаданих суб'єктів у сфері збереження, тобто у вжитті конкретних заходів із вивчення стану охорони тваринного світу, його використання й відтворення. Фінансово-матеріальний аспект полягає у здійсненні державою належного фінансування таких заходів, відповідно до бюджетного кошторису, культурно-ідеологічний аспект – у програмуванні формування в суспільстві духу шанобливого й бережливого ставлення до живої природи, розробці й реалізації заходів із підвищення правової свідомості й культури на засадах гуманності, раціональності й формування почуття відповідальності за збереження об'єктів тваринного світу для нинішнього та майбутнього поколінь. Юридичний же аспект передбачає діяльність компетентних державних орга-

нів й органів місцевого самоврядування щодо розробки і прийняття законів та інших нормативно-правових актів у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу. Виділені аспекти охорони тваринного світу у взаємодії обумовлюють комплексний інтеграційний характер природоохорони, що здійснюється не лише на підставі досягнень правової науки, а й з урахуванням науково-практичних висновків і досягнень природничих наук, які обґрунтовують закони природи й взаємозв'язок природних екосистем (міждисциплінарний підхід). Виходячи з цього, правова охорона тваринного світу буде ефективною лише тоді, коли заходи правового характеру (зокрема, розробка й прийняття фауністичного законодавства) включатимуть: а) організаційне забезпечення і процедуру вжиття економічних, матеріально-технічних, освітніх та інших заходів; б) закон екологічної кореляції, відповідно до якого зміна одного компоненту довкілля неминуче тягне зміну іншого, зумовлює необхідність охорони не лише дикої фауни, а й того природного середовища, в якому вони мешкають.

12. За результатами вивчення діяльності судових органів у сфері охорони тваринного світу виявлено, що судовому захисту підлягають не тільки екологічні права й інтереси кожної людини (зокрема, право приватної власності на об'єкти тваринного світу, право загального й спеціального використання диких тварин), а й суспільний (публічний) інтерес, який полягає у створенні оптимальних умов для забезпечення збереження як диких тварин, так і середовищ їх існування. Отже, екологічні права громадян не є абсолютними, їх обмеження допускається задля загального блага, яким є такий сприятливий стан навколишнього природного середовища, за якого всьому різноманіттю живої та неживої природи не буде загрозовувати небезпека знищення і вичерпання.

Аналіз судової практики захисту об'єктів тваринного світу дозволяє стверджувати про наступні форми захисту: господарського (наприклад, за позовами громадських організацій до підприємств, установ й організацій, діяльність яких може завдати шкоди тваринному світу), адміністративного (у справах за позовами тих же громадських організацій й об'єднань до органів державної влади й органів місцевого самоврядування про зобов'язання вчинити певну дію або у випадку оскарження дії чи бездіяльності таких суб'єктів), цивільного (зокрема, під час захисту особистих майнових і немайнових прав людини, у тому числі відшкодування шкоди, завданої порушенням законодавства про тваринний світ), кримінального судочинства (у справах про притягнення до кримінальної відповідальності особи за жорстоке поводження із дикими тваринами), та у справах про адміністративні правопорушення (наприклад, незаконне добування чи збут об'єктів тваринного світу). Особливу категорію справ становлять порушення митного й екологічного законодавства під час переміщення об'єктів тваринного світу (у тому числі об'єктів, занесених до Червоної книги України, або тих,

які знаходяться під охороною Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої флори та фауни, що перебувають під загрозою зникнення) через кордон поза митним контролем або з іншим порушенням митних правил.

13. Визначення управління у сфері охорони навколишнього природного середовища в цілому й у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу ґрунтується на диверсифікованому підході до детермінації суспільних явищ. У цьому контексті екологічне управління можна розглядати через категорії впливу, процесу, діяльності, взаємодії, системи. Як відокремлена система екологічне управління є єдиним механізмом злагодженої взаємодії її елементів, яка функціонує з метою зменшення чи пом'якшення екологічних проблем. Як процес воно надає оформленості взаємозв'язку між людиною й навколишнім природним середовищем задля досягнення визначеності за трьома основними показниками: яких саме екологічно бажаних результатів має бути досягнуто; які стримування й обмеження (або ж стимулювання) діяльності людини повинні бути встановлені для досягнення цих результатів; які способи досягнення цих результатів необхідно запропонувати. Новітні погляди на управління навколишнім природним середовищем з точки зору діяльнісного підходу, що мають бути інтегровані до сучасного фауністичного законодавства України, можуть бути зведені до таких вихідних пунктів у побудові відповідної системи: а) множинність суб'єктного складу (мультисуб'єктність, залученість широкого кола осіб, які можуть впливати на управлінські процеси); б) масштабність (широта діапазону управлінського впливу – від локального до глобального); в) різноцільовий характер (екологічний контроль над напрямками і темпами розвитку, оптимізація використання ресурсів, зведення до мінімуму негативних змін у навколишньому природному середовищі тощо); г) залучення до управління навколишнім природним середовищем окремих осіб і цілих груп, що мають амбітендентні чи навіть цілком протилежні погляди на турботу про навколишнє природне середовище задля прийняття комплексних рішень і вироблення підходів з утворенням балансу між їх інтересами.

14. Авторське визначення поняття запропоноване у наступному вигляді: «механізм правового регулювання фауністичної сфери» – це встановлена елементами державного механізму, зафіксована в системі нормативно-правових актів, що складають міжгалузевий комплекс, упорядкована сукупність правових засобів, за допомогою яких держава справляє результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини, які мають місце у сфері життя суспільства, пов'язаній з ефективним використанням, відтворенням й охороною об'єктів тваринного світу. Еколого-економічне регулювання має включати весь комплекс заходів, спрямованих на поліпшення фаунокористування й зменшення негативного впливу на представників дикої фауни. Насамперед це стосується таких елементів, як:

1) платність фаунокористування (комплексний правовий інститут і найважливіший інструмент економічного регулювання державою взаємовідносин між нею й суспільством у процесі користування тваринним світом); 2) стимулююча функція економіко-правового механізму (має самостійне значення й виражається перш за все в юридичному закріпленні сукупності економічних заходів стимулювання за належне виконання суб'єктами своїх прав та обов'язків); 3) майнова відповідальність за порушення фауністичного законодавства (система правових норм, що забезпечують дотримання законності й державної дисципліни шляхом запобігання негативній поведінці суб'єктів).

15. Фауністичне право пропонується визначати не лише як нормативне утворення, побудоване на засадах співвідношення правотворчості й застосування права, а й як основоположну правову цінність, покликану концептуалізувати засади моральності й гуманності у ставленні до тварин. Унікальність і специфічність суспільних відносин у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу детермінує виокремлення їх із загальних надр екологічного права і приводить до формування відносно самостійної в межах цієї правової галузі сукупності норм, споріднених об'єктно-суб'єктивним складом, які утворюють підгалузь фауністичного права України.

Предмет фауністичного права не властивий іншим підгалузям екологічного права, оскільки правовідносини, що його формують, вирізняються однорідністю й специфічним змістовним характером і становлять невід'ємний елемент предмета екологічного права як комплексної галузі права. Особливий характер фауністичних правовідносин визначається своєрідністю їх об'єкта – тваринного світу як живого елемента довкілля, який відіграє ключову роль у підтримці біологічного балансу в природі та забезпеченні життєздатності екосистем, а також підвищенні рівня соціально-економічного розвитку держави.

Фауністичному праву як підгалузі екологічного права притаманна внутрішня видова диференціація правовідносин, які становлять його предмет, що зумовлюється унікальністю окремого об'єкта тваринного світу, тими корисними властивостями, які можна вилучити із нього внаслідок експлуатаційної діяльності тощо, а разом із тим потребою у спеціальному правовому врегулюванню цих суспільних відносин.

16. Визначено, що важливе теоретико-правове значення для обґрунтування формування фауністичного права й концептуалізації правовідносин, які становлять його предмет, має поділ цих відносин на матеріальні й процесуальні. Матеріальні фауністичні відносини – це передусім відносини, які виникають щодо безпосередньої реалізації суб'єктивних прав і обов'язків та які становлять зміст матеріально-правових фауністичних норм. Процесуально-правові фауністичні відносини орієнтовані на встановлення процедури (наприклад, шляхом розроблення

порядку видачі відповідних дозволів або інших документів на право спеціального використання об'єктів тваринного світу) і безпосередньо реалізацію прав і обов'язків учасників фауністичних правовідносин, мають похідний, проте забезпечувальний характер стосовно матеріальних норм фауністичного права.

17. До принципів фауністичного права як основоположних ідей, що втілюють ціннісне уявлення про значення тваринного світу й необхідність його правового забезпечення, а також слугують плацдармом для реалізації концепції вдосконалення фауністичного законодавства пропонується відносити: 1) принцип гуманності; 2) принцип збереження біорізноманіття в цілому й охорони біоти як історично сформованої сукупності живих організмів, що об'єднані загальною сферою поширення (тобто сукупність фауни на певній території); 3) принцип забезпечення публічного інтересу; 4) принцип сталого, комплексного й раціонального використання об'єктів тваринного світу; 5) принцип врахування об'єктивних законів природи при визначенні основних засад державної екологічної політики у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу й під час реформування фауністичного законодавства; 6) принцип диференційованого режиму правової охорони тваринного світу; 7) принцип відділення права користування тваринним світом від права користування землею та іншими природними ресурсами.

18. Виділено організаційно-правові і науково-методологічні проблеми управління у сфері використання, відтворення й охорони природних ресурсів на сучасному етапі державотворення й інтеграційно-трансформаційних процесів і на цій основі розроблено шляхи їх подолання:

- важливим механізмом, що забезпечує функціонування управління визначено механізм зворотного зв'язку. Ефективна реалізація мети екологічного управління у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу повинна включати налагоджену, керовану з єдиного центру й скоординовану співпрацю суб'єктно-об'єктного компонента такої діяльності;

- при розробці екологічних стратегій і програм доцільно враховувати закони функціонування природних екосистем і компонентів навколишнього природного середовища, а також особливості життєдіяльності дикої фауни;

- вирішенню підлягає питання внутрішніх протиріч й неузгодженості в межах окремих класифікаційних типів екологічного управління, слабкості інституційного забезпечення, відсутності чіткого розмежування повноважень контролюючих органів внаслідок їх дублювання, подвійного підпорядкування;

- механізм управління у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу як складова системи екологічного управління має бути підпорядкований загальній економічній, політичній і соціальній системам

розвитку держави, а не становити комплекс відокремлених від загально-правової й економічної реальності засобів і методів;

- досягнення екологічно орієнтованих пріоритетів у галузі охорони й використання тваринного світу як кінцева мета управління у фауністичній сфері повинно корелювати забезпеченню балансу публічно-приватних інтересів у фауністичному праві;

- пріоритетним стратегічним напрямом вдосконалення системи екологічного управління, який створить сприятливі умови для забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів, у тому числі й природних ресурсів тваринного світу, є оптимізація діяльності промислових і виробничих підприємств у контексті запровадження екологічно безпечних технологій та стратегій здійснення господарської діяльності;

- сучасний концепт вдосконалення управлінської діяльності для того, щоб досягти стратегічної мети її здійснення, повинен інтерпретуватися й орієнтуватися саме на налагодження діалогу між всіма зацікавленими суб'єктами не лише адміністративно-правовими методами, а й за допомогою таких засобів, як економічне стимулювання та створення мотивації до охорони тваринного світу;

- при розробці стратегії оновлення фауністичного права висхідною домінантою повинен бути публічний інтерес, який полягає як у забезпеченні реалізації прав і законних інтересів суспільства, так і гарантуванні підтримання відповідної якості довкілля, а також створенні належних умов для збереження ключових екосистем, різноманіття живої та неживої природи тощо, навіть за умови обмеження деяких прав людини;

- процес вдосконалення чинного законодавства про тваринний світ потребує неодмінного врахування деяких аспектів, як-от: а) визначеність у термінологічному апараті фауністичних правовідносин; б) ґрунтовний підхід до розмежування ознак, притаманних праву володіння, користування й розпорядження об'єктами тваринного світу, визначення суб'єктного складу таких відносин, відведення окремої ролі праву власності Українського народу як інтегруючої правової категорії; в) додаткове осмислення категорій «використання», «відтворення» й «охорона» тваринного світу; г) забезпечення балансу публічної та приватної власності на тваринний світ; д) окремі принципи фауністичного права мають пронизувати також і відносини, які, хоча безпосередньо й не стосуються фауністичних, однак є дотичними до них; е) злагодженість у врегулюванні права загального й спеціального користування; є) передбачення зрозумілої ролі й виваженої політики органів державного управління у сфері використання, відтворення й охорони тваринного світу;

- досягнення сталого розвитку екологічного законодавства, система й інститути якого потребують імпульсу для подальшого вдосконалення, зумовлює прискорення еволюціонування процесів систематизації й

формування його оновленої структури. Наявне теоретичне підґрунтя дає підстави для того, щоб запропонувати дворівневу модель побудови фауністичного законодавства: Фауністичний кодекс України (на рівні уже прийнятих і розроблених кодифікованих законодавчих актів у формі кодексів і законів у сфері екологічних суспільних відносин) і Кодекс законів України про довкілля – як друга ланка систематизації.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:

Індивідуальна монографія:

1. Шеховцов В. В. Перспективи формування і розвитку фауністичного законодавства України : монографія. Харків : Право, 2020. 344 с.

Розділи у колективній монографії:

1. Гетьман А. П., Зуєв В. А., Шеховцов В. В. Роль митної адміністрації у виконанні міжнародних зобов'язань України в екологічній сфері : *Сучасний стан та перспективи розвитку митних правовідносин в Україні* : монографія / за заг. ред. Д. В. Приймаченка. Дніпро : Видав. дім «Гельветика», 2018. С. 127–150.

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Шеховцов В. В. Сучасний концепт права власності та його реалізація в фауністичному законодавстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1(16). Т. 2, С. 68–72.

2. Getman A., Shekhovtsov V. Ecologization of the Origin of the Ownership Right on the Objects of Fauna in the Aquaculture Area. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. 2018. Vol. 5, No. 2. P. 9–16.

3. Шеховцов В. В. Права користувачів об'єктами тваринного світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Серія «Право». Вип. 50. Т. 3. С. 91–94.

4. Шеховцов В. В. Проблеми визначення меж та забезпечення права загального користування об'єктами тваринного світу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). Т. 3. С. 69–72.

5. Шеховцов В. В. Система принципів фауністичного законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 2. С. 77–80. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/2/20.pdf> (дата звернення: 20.09.2020).

6. Шеховцов В. В. Філософсько-історичні аспекти трансформації суспільної свідомості щодо тваринного світу як об'єкта екологічного права. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36). Т. 1. С. 85–91.

7. Шеховцов В. В. Трансформація релігійних світоглядів крізь призму філософських парадигм на шляху до гуманізації фауністичного законодавства. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського*

університету права ім. Короля Данила Галицького: Журнал. Серія право». 2019. № 8 (20). С. 78–87.

8. Шеховцов В. В. Концептуальні засади формування фауністичного законодавства в контексті економічних, політичних та соціально-культурних трансформацій в умовах глобалізації. *Повітряне, космічне, екологічне право. Юридичний вісник*. 2020. № 1 (54). С. 20–25.

9. Шеховцов В. В. Теоретико-правове розуміння тваринного світу: сутність та співвідношення із суміжними поняттями. *Проблеми законності*. 2020. № 148. С. 120–131.

10. Шеховцов В. В. Науково-теоретичні засади формування фауністичного права як підгалузі екологічного права України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 60, С. 97–100.

11. Шеховцов В. В. Правове забезпечення публічних та приватних інтересів у фауністичному праві України в контексті права власності на тваринний світ. *Історико-правовий часопис*. 2020. № 1 (15). С. 69–73.

12. Шеховцов В. В. Збалансування публічних та приватних інтересів як фактор ефективності правового регулювання відносин власності на тваринний світ. *Право і суспільство*. 2020. № 2. Ч. 2. С. 100–106.

13. Шеховцов В. В. Економіко-правовий складник механізму забезпечення ефективності фауністичного законодавства. *Правова позиція*. 2020. Випуск 2 (27). С. 108–113.

14. Шеховцов В. В. До питання про розуміння категорії управління в галузі охорони та використання тваринного світу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 101–104.

15. Шеховцов В. В. Інститут громадських інспекторів як механізм реалізації громадського контролю у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. *Приватне та публічне право*. 2020. Вип. № 3. С. 39–43.

16. Шеховцов В. В. Науково-методологічні засади управління в сфері охорони, використання та відтворення тваринного світу: проблеми реалізації та шляхи вдосконалення. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 148–155.

17. Шеховцов В. В. Теоретико-методологічні аспекти формування системи функцій управління у сфері реалізації фауністичних правовідносин. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2020. № 4. Т. 31 (70). С. 93–98.

18. Шеховцов В. В. Правове регулювання реалізації моніторингової функції управління у сфері фауністичних правовідносин та шляхи його вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 115–118. URL: http://lsei.org.ua/4_2020/28.pdf (дата звернення: 18.10.2020).

19. Шеховцов В. В. Поняття та структурна організація державного фауністичного фонду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 132–136.

20. Шеховцов В. В. Перспективи кодифікації фауністичного законодавства та формування його структури. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 126–131.

21. Шеховцов В. В. Доктринально-правове та практичне осмислення проблем реалізації права загального використання об'єктів тваринного світу. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 2. С. 78–85.

22. Шеховцов В. В. Правове забезпечення спеціального використання тваринного світу в Україні. *Екологічне право*. 2020. №2. С. 27–31.

Наукові статті у періодичних виданнях з юридичних наук інших держав

23 (1). Шеховцов В. В. Фаунистическое законодательство: факторы развития и влияние международных правовых норм. *Право и политика*. 2017. № 4. С. 105–109.

24 (2). Шеховцов В. В. Правовое регулирование нормирования в сфере специального использования и охраны объектов животного мира. *Право и закон*. 2018. № 4. С. 517–522.

25 (3). Шеховцов В. В. Політико-правові та економічні реалії України як фактори впливу на розвиток фауністичного законодавства. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 6. С. 219–225.

26 (4). Шеховцов В. В. Правове регулювання відтворення тваринного світу. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2019. № 2. С. 91–95.

27 (5). Шеховцов В. В. Особенности дикой фауны как объекта экологического права Украины. *Legea Si Viata*. 2020. Februarie. С. 95–99.

28 (6). Шеховцов В. В. Концептуализация эколо-геополитических параметров, определяющих развитие фаунистического законодательства Украины. *Legea Si Viata*. 2020. Ianuarie. С. 110–114.

29 (7). Шеховцов В. В. К вопросу о сущности права собственности Украинского народа на животный мир. *Legea Si Viata*. 2020. Martie. С. 74–78.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження

Публікації за матеріалами наукових конференцій:

1. Шеховцов В. В. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку фауністичного права. *Національна безпека України: актуальні проблеми правового забезпечення: матер. Всеукр. наук.-практ. «круглого столу»* (м. Дніпро, 27 жовт. 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 138–143.

2. Шеховцов В. В. Щодо окремих правових та організаційних проблем обліку об'єктів тваринного світу в Україні. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції: матер. «круглого столу»* (м. Харків, 8 груд. 2017 р.). Харків, 2017. С. 238–242.

3. Шеховцов В. В. Методологічні засади формування фауністичного права та його доктрини в національній правовій системі. *Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природно-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України: матер. конф.* (м. Одеса, 7–10 черв. 2018 р.). Одеса, 2018. С. 253–256.

4. Шеховцов В. В. Правові проблеми забезпечення збереження тваринного світу в процесі виконання вимог Конвенції CITES на національному рівні. *Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права: теорія та практика: матер. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 7 груд. 2018 р.). Харків, 2018. С. 289–291.

5. Шеховцов В. В. Проблеми пошуку балансу інтересів в процесі реалізації права публічної та приватної власності на тваринний світ. *Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного законодавства в сучасних умовах, присвяченої 90-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України В. К. Попова : матеріали «круглого столу»* (м. Харків, 1 бер. 2019 р.). Харків, 2019. С. 203–205.

6. Шеховцов В. В. Європейські правові стандарти формування та розвитку фауністичного законодавства. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Дніпро, 17 трав. 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 41–43.

7. Шеховцов В. В. Реалізація концепту права власності в фауністичному законодавстві України: *Еколого-правовий статус людини і громадянина в Україні та світі: ретроспективний та перспективний погляди: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 31 трав. 2019 р.). Київ, 2019. С. 236–239.

8. Шеховцов В. В. Тваринний світ як об'єкт екологічного права. *Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах: зб. матер. четвертого зібрання споріднених кафедр* (м. Одеса, 6–9 черв. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 195–197.

9. Шеховцов В. В. Особливості права загального використання об'єктів тваринного світу. *Актуальні питання реформування правової системи: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Луцьк, 14–15 черв. 2019 р.). 2019. С. 224–225.

10. Шеховцов В. В. Зміст права власності на об'єкти тваринного світу. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Івано-Франківськ, м. Яремче, 20–22 верес. 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 149–153.

11. Шеховцов В. В. Економіко-правова складова механізму забезпечення ефективності фауністичного законодавства. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 3–4 квіт. 2020 р.). Дніпро, 2020. С. 126–129.

12. Шеховцов В. В. До питання про конституційно-правову природу права власності українського народу на тваринний світ. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 10–11 квітня 2020 р.). Одеса, 2020. С. 171–174.

13. Шеховцов В. В. Щодо розмежування понять «використання» та «користування» у фауністичному законодавстві України. *Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки у XXI столітті: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 24–25 квітня 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 86–91.

14. Шеховцов В. В. Принципи фауністичного права: правовий та морально-етичний аспект. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи: зб. матер. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 22 трав. 2020 р.). Харків, 2020. С. 317–319.

15. Шеховцов В. В. Особливості методу фауністичного права: теоретико-правовий аспект. *Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Запоріжжя, 8–9 червня 2020 р.). Запоріжжя, 2020. С. 120–125.

16. Шеховцов В. В. Правовий режим охорони тваринного світу в умовах проведення на сході України операції об'єднаних сил. *Результати та перспективи впровадження стратегії деокупації Донбасу «механізм малих кроків» : зб. матер. «круглого столу»* (м. Маріуполь, 02 жовтня 2020 р.). Маріуполь, 2020. С. 166–168.

17. Шеховцов В. В. Нормативно-правовий складник розвитку транспортної інфраструктури як передумова охорони дикої фауни. *Транспортна безпека: правові та організаційні аспекти: зб. матер. XV Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Кривий Ріг, 13 листопада 2020 р.). Кривий Ріг, 2020. С. 286–289.

АНОТАЦІЯ

Шеховцов В. В. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку фауністичного законодавства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2021.

Дисертацію присвячено науково-теоретичній розробці сучасних проблем систематизації фауністичного законодавства України. У ній запропоновано концептуальні рішення щодо його систематизації й удосконалення з урахуванням міжнародно-правових підходів до його формування й практики їх впровадження.

Досліджено окремі правові й філософські аспекти становлення підходів до загального розуміння тварин як об'єктів правовідносин, здійснено комплексний аналіз теоретико-правового розуміння тваринного світу як об'єкта еколого-правового регулювання. На основі аналізу ключових міжнародно-правових актів регулювання охорони об'єктів тваринного світу на регіональному й універсальному рівнях міжнародного співробітництва держав у сфері охорони дикої фауни робляться висновки про необхідність удосконалення нормативно-правової бази в цих сферах. Розглянуто шляхи формування системи українського законодавства про тваринний світ відповідно до європейських правових принципів його розвитку.

Надано загальну характеристику й досліджено такі базові поняття в галузі фауністичного законодавства, як «тварини», «дикі тварини», «дика фауна», «тваринний світ», «об'єкти тваринного світу», «користування», «використання», «відтворення», «охорона» тощо.

Вивчено існуючі концепції розвитку екологічного законодавства й перспективи подальшого вдосконалення його структури на основі запропонованої моделі побудови законодавства про тваринний світ. Запропоновано двоступеневу модель систематизації екологічного законодавства відносно законодавства про тваринний світ: Фауністичний кодекс України (на рівні уже прийнятих і розроблених кодифікованих законодавчих актів у формі кодексів і законів в сфері екологічних суспільних відносин) і Кодекс законів України про довкілля – як друга ланка систематизації.

Ключові слова: фауна, фауністичне законодавство, законодавство про тваринний світ, право власності на об'єкти тваринного світу, екологічний інтерес, система екологічного законодавства, реформування фауністичного законодавства, користування, відтворення, охорона тваринного світу.

АННОТАЦИЯ

Шеховцов В. В. Теоретико-методологические основы формирования и развития фаунистического законодательства. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право». Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2021.

Диссертация посвящена научно-теоретической разработке современных проблем систематизации фаунистического законодательства Украины. В ней предложены концептуальные решения по его систематизации и совершенствованию с учетом международно-правовых подходов к его формированию и практики их применения.

Исследованы отдельные правовые и философские аспекты становления подходов к общему пониманию животных как объектов правоотношений, осуществлен комплексный анализ теоретико-правового понимания животного мира как объекта эколого-правового регулирования. На основе анализа ключевых международно-правовых актов регулирования охраны объектов животного мира на региональном и универсальном уровнях международного сотрудничества государств в сфере охраны дикой фауны сделаны выводы о необходимости совершенствования нормативно-правовой базы в этих сферах. Рассмотрены пути формирования системы украинского законодательства о животном мире в соответствии с европейскими правовыми принципами его развития.

Дана общая характеристика и проведено исследование таких базовых понятий в области фаунистического законодательства, как «животные», «дикие животные», «дикая фауна», «животный мир», «объекты животного мира», «пользование», «использование», «воспроизводство», «охрана» и другие.

Изучены существующие концепции развития экологического законодательства и перспективы дальнейшего совершенствования его структуры на основе предложенной модели построения законодательства о животном мире. Предложено двухступенчатую модель систематизации экологического законодательства относительно законодательства о животном мире: Фаунистический кодекс Украины (на уровне уже принятых и разработанных кодифицированных законодательных актов в форме кодексов и законов в сфере экологических общественных отношений) и Кодекс законов Украины об окружающей среде – как второе звено систематизации.

Ключевые слова: фауна, фаунистическое законодательство,

законодательство о животном мире, право собственности на объекты животного мира, экологический интерес, система экологического законодательства, реформирование фаунистического законодательства, использование, воспроизводство, охрана животного мира.

SUMMARY

Shekhovtsov V. V. Theoretical and methodological foundations of the formation and development of faunistic legislation. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a degree of Doctor of Science in Law, specialty 12.00.06 „Land Law; Agrarian Law; Ecological Law; Natural Resources Law”. Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2021.

The dissertation is devoted to scientific and theoretical development of modern problems of systematization of the faunal legislation of Ukraine. It offers conceptual solutions for its systematization and improvement, taking into account international legal approaches to its formation and practice of their implementation.

Some legal and philosophical aspects of approaches to the general understanding of animals as objects of legal relations are investigated, the complex analysis of theoretical and legal understanding of the animal world as object of ecological and legal regulation is carried out, on the basis of the analysis of the basic international legal acts. At the regional and universal levels of international cooperation in the field of wildlife protection, conclusions are made about the need to improve the regulatory framework in these areas, considered ways to form a system of Ukrainian legislation on wildlife in accordance with European legal principles of its development.

The paper considers the category "ownership of the Ukrainian people of wildlife" in terms of it as a leading paradigm that determines the special importance of the animal world in the process of national evolution. It is argued that the lack of declaration in the Constitution of our country that wildlife is the national wealth of Ukraine, an integral part of the environment, which performs important environmental, stabilizing and regulatory functions, a source of various human interests and needs, is a significant problem affecting formation of all faunal legislation.

A study of the organizational and legal regime of the institutional component in the field of use, reproduction and protection of fauna is devoted to the search for ways to integrate the latest views on environmental management into the modern faunal legislation of Ukraine. It is emphasized that the domestic practice of environmental management in general and management in the field of public relations related to the use, reproduction and protection of wildlife,

requires the implementation of new views on the system-structural construction of management on the basis of multiple subject composition and involvement all stakeholders, as well as establishing a process of harmonious interaction between government and private (including public) institutions, guided by the sole purpose of their symbiosis – proper and effective protection of wildlife, its preservation for future generations, the rational use of wildlife.

Theoretical and methodological bases of formation of system of functions of ecological management and management in the field of realization of faunal legal relations for the purpose of establishment of specific signs and development of model of structure of functions of management in the field of use, reproduction and protection of fauna are investigated.

The economic and legal component is considered as an important element of the mechanism of ensuring the effectiveness of faunal legislation and the list of conditions that are necessary to ensure the effectiveness of faunal legislation is determined.

The analysis of scientific and theoretical concepts on the formation of faunal law of Ukraine is carried out. It is proved that the uniqueness and specificity of social relations in the field of use, reproduction and protection of fauna determines their separation from the general depths of environmental law and leads to the formation of a relatively independent within this legal field set of norms related to object-subject composition, form a sub-branch of faunal law of Ukraine.

It is carried out the general characteristic and research of such basic concepts in the field of the faunal legislation, as “animals”, “wild animals”, “wild fauna”, “fauna”, “objects of fauna”, “use”, “using”, “reproduction”, “protection”, etc.

The existing concepts of development of the ecological legislation and prospects of further improvement of its structure on the basis of the offered model of construction of the legislation on the animal world are investigated. The necessity of elaboration of optional ways of systematization is substantiated, in this connection it is offered to carry out step-by-step codification of post-resource legislation with the further prospect of approximation to the provisions of the Code of Environmental Laws. A two-stage level of systematization of environmental legislation in relation to wildlife legislation is proposed: the Faunistic Code of Ukraine (at the level of already adopted and developed codified legislative acts in the form of codes and laws in the field of environmental public relations) and the Code of Environmental Laws of Ukraine as the second link.

Keywords: fauna, faunistic legislation, legislation on the animal world, ownership of objects of the animal world, environmental interest, the system of environmental legislation, reforming faunistic legislation, use, reproduction, protection of wildlife.

Підп. до друку 15.02.2021. Формат 60x90 ¹/₁₆

Папір офсетний. Віддрук. на ризографі.

Ум. друк. арк. 1,5. Обл.-вид. арк. 1,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 551

Друкарня

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

61024, Харків, вул. Пушкінська, 77